

PAZNOGIEĆ (145) *sb m*

N i A sg -gieć; w pozostałych przypadkach: -gć-, -gt- (77), -cht-, -chć- (26); -gt- : -cht-, -chć- *GlabGad* (1:26). ◇ -gć-, -gt- (47), -kć-, -kt- (30).

a, o oraz e jasne (w tym w a 1 r. błędne znakowanie).

W temacie *pl* -gć-, -chć- (72), -gt-, -cht- (52); -gć- *Murm, KromRozm III, Leop, BibRadz, BielKron* (2), *Mącz* (15), *SienLek* (12), *RejZwierc* (3), *ModrzBaz, Calag, SkarŻyw* (3), *StryjKron* (4), *KochSz, GórnRozm, Calep, GrabowSet*; -gt- *BierEz* (4), *HistAl, KrowObr, KochOdpr, CzahTr*; -gć-, -chć- : -gt-, -cht- *OpecŻyw* (1:1), *FalZioł* (6:5), *GlabGad* (1:26), *RejWiz* (1:3), *RejZwierz* (1:4), *Goski* (1:1), *RejPos* (3:2), *BudBib* (1:1), *CzechEp* (8:1).

sg N paznogieć (10). ◇ *G* paznogcia (1). ◇ *A* paznogieć (6). ◇ *I* paznogciem (1). ◇ *L* paznogciu (3). ◇ *pl N* paznochy (13), paznogcie (14), paznogty (4), paznochcie (1). ◇ *G* paznogciów (7) [w tym zapis: -uw (1)], paznogci (6), paznochtów (2), paznogtów (1); -ów *OpecŻyw, FalZioł* (2), *GlabGad* (2), *RejZwierz* (2); -i *CzechEp* (4); -ów : -i *Mącz* (3:2); ~ -ów *Mącz* (2), -ow (1) *OpecŻyw*, -(o)w (6). ◇ *A* paznogcie (36), paznogty (11), paznochy (3). ◇ *I* paznogty (10), paznogciami (8), paznogtami (2); -y *KrowObr, RejWiz* (2), *RejZwierz* (2), *RejPos* (2), *BudBib*; -ami *Murm, Mącz, KochOdpr, StryjKron, CzechEp* (4), *GrabowSet*; -y : -ami *FalZioł* (2:1); ~ -ami (9), -(a)mi (1). ◇ *L* paznocht(a)ch (5), paznochci(a)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Zrogowaciały naskórek pokrywający wierzch końca palców; *unguis Murm, Mymer¹, HistAl, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calep, Cn* (145) : Riba żadna ich [paznokci] niema, [...] gdiż paznohti z przyrodzenia fą ciężkie aby im nie ciężały w wodzie *GlabGad* D4v, D4; *Murco* ugnuium, Ołtrość páznokciów. *Mącz* 235b, 503b.

a. *U ludzi; onyx Mącz* (98) : *OpecŻyw* 107, 125v; *Murm* 58, 63; *Mymer¹* 24; Korzen łzczawowy zotztem v warzony: leczy fwierzb [...] y komu fie paznoktzie zadzieraią. *FalZioł* I 4b, ++5f [2 r.], + +6a, I 12b, 70b, V 6, 20c, 36; Białe puncki abo mielstcza na paznochtach mgłóć fercza znamionią *GlabGad* P4, D4, D4v [4 r.], D5 [4 r.], E6v [2 r.], P3 (22); *KrowObr* 145; Szczeńf łeb chocia y páznokty/ nie małzli grzebieniá. *RejZwierz* 139v, 140v [2 r.]; Paronychia, abscessus circa radices unguium [...], Bolenie nieyákie pálnokciów/ zanokciá [!]. *Mącz* 281a, 165d, 264b, 328d [2 r.], 349a, 368d, 434c, 502c; Nie mnief théz chropáwé paznogcie człowieká łzpácą *SienLek* 136, 135, 136 [8 r.], S[ss]4; á on siedząc w kącie łeb łobyie łkubie á páznokcie łupi *RejZwierc* 24, 53; *SkarŻyw* 441 [2 r.]; Páznogiec v łubtélneý téż ręki rumiány *PudłFr* 70; *CzahTr* L2.

W połączeniu szeregowym (1): Ale yednák y w ćyele/ ktorego podobyeńftwo ku kołcyołowi łtołuyemy/ włófy/ [...] páznogćye/ brodawki/ y martwe kołtki/ ácz nye czuyá/ [...] przedfye nye do końcá martwe fą. *KromRozm III* D4v.

W porównaniu (1): Notiores habet unguibus suis, Lepief yą zna niż páznokcie łwoye. *Mącz* 250b.

[Przysłowie: ýłz napodlieýłzy łtich Doctorow, Więczy myal naukj wpałnokczyu v malego palcza nogý [...], anyłzłý czy włzilczy darłczy doctorkowie *ArgWykład* 137.]

Zwroty: »drapać się (a. zdrapać), drapanie paznogciami« = *unguibus laniare Mącz* [szyk zmienny] (2:1); *Mącz* 183d; Trudno fię z tákimi rołpierác/ ktorzy mowić y łłuchác niechcą/ prawdy ktora w

o czy [!] kole. A ielzche trudnieyſza/ gdy fię drápác páznokćiami chęc y ná wylanie krwie vsiſiuią *CzechEp* 326, *3v.

»paznogciami za paznogcie grozić« = *odpłacać złym za złe* (1): nie myślę nigdy złym zá złe oddawác: áni páznokćiami zá páznokćie grozić. *CzechEp* *4.

»gryźć paznogcie; paznogcia gryzienie« (1;1): *ModrzBaz* 66; A ſam po łtole położywſzy łokcie/ Myłli nád ſzáchy/ á gryzie páznogcie. *KochSz* C3.

»paznogcie obrzez(ow)ać (*a. obrzaz(ow)ać, a. oberznać*), ostrzygać (*a. strzyc*)« = *ungues demere a. resecare Mącz; obscindere unguis Calag* [szyk zmienny] (6:2): *FalZioł* V 35; W Raku [...] Zle ielth kupować/ przedawać/ ługi iednać domy łtawiać/ paznogky [!] łtrzydz *Goski* *3, *3; ná on ogień włofy ſwoie á páznogćie obrzázuiąc miotáli. *BielKron* 319; *Mącz* 103a, 377c; *RejZwierc* 147v; *Calag* 128b.

»paznogcie ochędożyć (*a. wychędożyć*)« = *expoliri unguium scabricias Mącz; unguis repurgare Modrz* [szyk zmienny] (2): *Mącz* 308a; kráie ciála/ á iákoby włofy y páznogćie ochędożyć chcelz/ á o głowę/ y oczy/ y ręce/ [...] nic niedbałz. *ModrzBaz* 99v.

»radlic paznogty [I]« (1): A on [człowiek zwany dudkiem] łtroi poſtawki/ á on páłce łkubye/ A brzuch rádli páznogty á w ogon lie dłubye. *RejWiz* 98.

[»na paznogciu siedzieć (*a. usieść*)« = *trzymać pod pantoflem*: nie dopuſzczay ná páznogciu/ Swym/ iey [żonie] fiedzyeć/ áni teź ná łokciu. Bo iellic ná páznogciu włiędzye/ Iuź po troſze toba rządzic będzie. *WirzbGosp* B4.]

peryfr. »wzory na twarzy paznogty zdziałać« = *podrapać twarz* (1): A to w niwecz żeć gębę/ ná krzyź pokryłaią/ Alboć wzory ná twarzy/ páznokty zdzyálaią. *RejZwierc* 122v.

Wyrażenia: »paznogcie nożne, u nog« (2:1): *Morticini clavi pedum dicuntur quod veluti morticina caro sit. [...]* Pálnokcie nożne. *Mącz* 232c; Kiedy nos y páznogćie v rąk y v nog sśinieią/ á chory nie ielth vpádły [...]: Znákcí tho dobry/ iz Náturná niemoc w oſtátne członki wypędziła *SienLek* 22v. *Cf* »od paznogciow nożnych aż do wierzchu głowy«.

»od paznogciow nożnych aż do wierzchu głowy« (1): *Ab imis unguibus usque ad verticem summum, Począwſzy od páznokciuw nożnych aż do wierzchu głowy. Mącz* 503c.

»paznogcie u palcow; paznogiec [którego] palca« (2;1): po tym dobre mleko poznać/ ktore włrzyknione na paznogcie v palczow: nie zpłynie gdy profto rękę dzierzy *FalZioł* V 36; włożył iádu pod páznogiec wielkiego palcá [*sub ungue pollicis sui*]/ á [...] pálec on w winie omoczył. *HistAl* N; *SienLek* 23.

»paznogcie u rąk« (2): tám Tátárki fárbuią łobie páznokćie czarne v rąk/ zda lie im ták cudniey *BielKron* 430v; *SienLek* 22v.

Szereg: »włofy i (a) paznogcie« [szyk 3:1] (4): *Goski* *3; *BielKron* 319; *ModrzBaz* 99v; A on Koſcioly im ſwym imieniem poſwięcał: páznogćie ſwoie y włofy/ zá reliquie dawał. *SkarŻyw* 518. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

Wyrażenie przyimkowe: »([i]) na paznogciu ([jednem])« = *ani trochę* (1): *Unguem latum non discedere, aut transversum digitum a re aliqua, Ná páznokciu lie od czego nieodłtrzelác Mącz* 503c;

[vczynić tego nie mogli/ wżytki łobie raczye męki obieráiąc/ á niźliby y ná páznokćiu iednem od świętych wyrokow y praw kościoła powźzechnego odfąpić miał. *SkarŻyw* 1123 (*Linde*)].

Przen (3) :

W porównaniu (1): áby tu tylko iáko Orłowie rościągáli łkrzydła łwoie/ á zá oftrzyli [!] iáko ná łup páznogcie łwoie. *RejPos* 57v.

Zwrot: »paznogciem w sercu być« (1): niechay páznogciem w fercu náłzym žalem zráníonym/ Seym ten nie będzie *OrzQuin* R4.

a) Drapanie (1) :

W połączeniu szeregowym (1): Lecż nie do kordá/ nie do kápturá/ nie do páznokći/ nie do ná gwałt wołania/ nie ná krwie wylanie łóldrowania: iáko czyni X.K. *CzechEp* 94.

b. U zwierząt: pazur, szpon; ungulus *HistAl* (43) : [*Kruk*] Ná łtáre⁸⁰ się bárána rzućił. Y wrzepił mu páznogty w runo *BierEz* H2v; *Murm* 81, 82; *Mymer*¹ 26; Ząb iego [*wilka*] y paznokty dla chorych oczu dobrze nofić. *FalZioł* IV 12b, V 90; *HistAl* H2; Widziłz y ptaki w gniaźdzyech iż łie rodzą rozno/ [...] Co owo iáko Kánie nád zyemią lataia/ Albo Chrzáfzćze z Motylmi w páznogty chwataia. *RejWiz* 100, 167; *RejZwierz* 69v; *BielKron* 36v, 465.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy zwierzęcia (5): *SienLek* 167; Ryłie też álbo Niedźwiedzie páznogćie palono z vmárłymi *StryjKron* 155, 155, 411, 467.

W połączeniach szeregowych (4): Dała natura kaźdemu zwierzęciu cżego potrzebuie, y ku braniu pokarmu y też ku obronie/ iáko wilkowi y płu zęby, [...] drugim kopyta, drugim paznochtu *GlabGad* D3; *RejWiz* 119v; *RejPos* A2; *GórnRozm* Nv.

Przysłowie: A to iuż też trzećia fárbá/ z ktorey też/ iáko Lwá z páznokći/ łácno Antychriřtá poznác. *CzechEp* 381, 49, 354; Po páznokćiu lwá poznác *GórnTroas* 38. [*Ogólem* 4 r.]

Zwrot: »paznogty obrzeżać« [*szyk zmienny*] (3): Oracż niegdy orłá włowił/ [...] Y pućcił go miedzy koguty/ Obrzeżawłzy [!] mu páznogty. *BierEz* Iv, K4v [2 r.].

Wyrażenie: [»psi paznogiec« = *przezwisek*: Zołtáwiliłmy łłowko to *Raka*/ [...] ktore to známionuie gdy kto kogo zgniewu táko nie przyłtoynie á włczypliwie przeżywa/ lub łwinia/ lub płim páznokćiem *CzechNT* B3v; *WirzbGosp* B2v.]

Szeregi: »paznogcie (paznogiec), (albo, ani) kopyta(-o)« [*szyk* 2:2] (4): [*człowiek*] kopyt nie potrzebuie, ani też paznochtow długich dla drapania w obronie *GlabGad* F3v, D4v; *Exungulo* – Kopyta albo paznokcie zbiąm. *Calep* 401a, [1136]b.

»paznogty albo krapcie« (1): WIdamy też miedzi ptaki iż im dłuřsze paznochtu albo krapcie miewiaią tim theż drapieźnieyłzy łą *GlabGad* P3v.

»zęby a (i) paznogcie« = *dentes et ungues* *PolAnt* (4): Lew z miłości práwie ofzalał/ Zęby y páznogty obrzeżać dał *BierEz* K4v, K4v; ktorey [*bestyi*] zęby były żelázne/ á páznokćie iey miedźiane *BibRadz* Dan 7/19; *BudBib* Dan 7/19.

Przen (8) : *Leop* 4.*Esdr* 11/45; *BudBib* 4.*Esdr* 11 /45; Okrutnego lwá łcżęnię zá tobą bieży/ Ktore cię páznokćiami przeymie oftremi *KochOdpr* D2.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy zwierzęcia (1): *CzechEp* 21 cf »zęby, paznogcie«.

Zwrot: »rozdrapać paznogty« (1): o kthorym [*wilku tj. diable*] pińmo powieda/ iż krąży ząwždy iáko Lew/ łowiąc á łzukáiąc/ áby ktorą [*owieczkę*] odłudził álbo odłtráfzył od łtádá [...]/ á iżby ią požárł páłzcżeką swoią/ á rozdrapał páznokty łwemi. *RejPos* 122v.

Szeregi: »paznogcie i nos [= *dziób*]« [*szyk 1:1*] (2): Ieifliż [!] mu to nie przyłtoi/ Włzytko co temu Orłowi [...] Odnowić nos y páznogcie/ Ná ony zuchwáłe nogcie/ Co więc drugie drapią. Przełtráfzyć ie pirwey głósem/ Potym páznogty y nołem *RejPos* A2v.

»zębý, paznogcie« (1): iż ich [*uczniów swych*] pan połłał iáko owce w pośrzed wilkow: á nie iáko wilki/ owce niewinne [...] drapác/ łupić/ mordowác/ požyrác/ zębámi Lwiemi/ páznokćiami Ryłsiemi *CzechEp* 21.

a) Zwierzę drapieżne (1) :

W porównaniu (1): IAK prędká y łękliwá Lánia/ przed páznokćiami Srogimi [...] Zbiegá ná dálą/ Lwá widzác/ łtráfzliwá: Ták też/ przed drapieźliwym Smokiem/ [...] dułzá/ kwápliwym Pędem vchodźi *GrabowSet* R3.

2. [Niepotrzebny, zbędny pęd wyrastający z głównej łodygi winorośli [czego]:

Fraza: »paznogty są obrzazane«: Páznogty też onych łtrożow (ták zową winarze gáłązki ktorými się łatorośl imuie) maią być obrzázane *Cresc* 1571 315.]

3. [Narzędzie tortur, hak; instrumentum carnificinae, ungulae, ungues Cn: á one palono bláchámi/ y drápáno páznoktámi żeláznemi/ y potym pośćinano *SkarŻyw* 706 (*Linde*).]

Synonimy: **1.b.** pazur; **3.** hak.

HK